

УДК 94(44).08: 323.14

Гомза І. А.

Вплив поняття занепаду національної спільноти на ідеологію інтегрального націоналізму: випадок «Французької Дії»

Звинувачуючи ліберальну республіку в занепаді національної спільноти, ідеологи «Французької Дії» обґрунтовували необхідність докорінних суспільних перетворень. Характер запропонованих реформ був акцентовано антиліберальним. Втім логіка подолання занепаду спричинила відхід від реакційного монархізму XIX ст., внаслідок чого ідеологія «Французької Дії» поєднала соціальний традиціоналізм і політичний модернізм.

Ключові слова: інтегральний націоналізм, Моррас, антилібералізм

Ідеологія інтегрального націоналізму викликає в українському суспільстві загалом та науковій спільноті зокрема поживлений інтерес, оскільки стосується дискусії про український варіант інтегрального націоналізму, його роль в історії України та зв'язок з політичними доктринами початку ХХ ст. на кшталт фашизму. Адекватне провадження дискусії вимагає, щоб порівняння українського випадку проводилося не лише з італійською та німецькою моделлю, але й з іншими європейськими організаціями, що сповідували ідеологію інтегрального націоналізму, що в свою чергу передбачає аналіз цих організацій.

Французький інтегральний націоналізм був багатоманітною течією. Одним з її основних представників була організація «Французька Дія», *Action française*, (далі в тексті – ФД), однак природа ідеології ФД лишається предметом наукових дискусій. А. Зигфрід вважав її неомонархічною організацією, що прагнула організувати державний переворот з опорою на широкі народні маси [26, с.536]. З. Стернхелл [27] та П. Мазгай [16] незалежно один від одного прийшли до висновку про важливу революційну складову в ідеології ФД, особливо на її ранньому етапі. Натомість Е. Нольте назвав ідеологію ФД (прото)фашизмом [20], у той час як Ф. Югенен [4] та А. де Бенуа [3], у роботах написаних у апологетичному ключі, заперечували визнання французьких патріотів фашистами. Більш помірковану позицію зайняв Ю. Вебер, докладно проаналізувавши історію

організації таї відкинувши гіпотезу про тоталітарний характер організації, що на його думку залишилася традиційно націоналістичною [29, с.531].

Таким чином попри обширну літературу з питання ідеології ФД, природа її лишається невизначеною. До великої міри це спричинено п'ятдесятирічною історією організації, котра переживала ідеологічну еволюцію, та множиною ідей, котрими послуговувалися Ш. Моррас та інші теоретики ФД в своїй соціально-політичній доктрині. З огляду на ситуацію, цілком обгрунтовано видається гіпотеза Б. Дженкінса, котрий допустив, що основні політичні ідеї як то антиреспубліканізм та інтегральний націоналізм були свідомо замасковані ідеологами ФД певними інтелектуальними прикрасами на кшталт монархізму, католицизму чи федералізму [5, с.139].

Метою статті є дослідити використання поняття занепаду французької національної спільноти у доктрині ФД. Поняття занепаду національної спільноти простежується у всьому корпусі текстів Ш. Морраса, основного ідеолога ФД, та в текстах інших діячів ФД, тобто вона є основоположною ідеєю, а тому стратегії її використання адекватно проілюструють доктрину ФД.

Ш. Моррас вводить поняття занепаду французької спільноти в своє прочитання європейської історії, котру він розглядає як оповідь про занепад французької цивілізації. Її першою фазою була велич, що мала хронологічно визначений період: «XVII ст. сонцем зійшло на полях Європи. Воно принесло, разом зі міццю та славою, витонченість духу та вихованість звичаїв, культ наук і розвій мистецтв... протягом першої половини XVIII ст. вся Європа – Швеція, Росія, Англія та Німеччина – несли відбиток нашої національної цивілізації» [15, с.192]. Культурне й інтелектуальне домінування над світом знаходило свої підтвердження в політичних реаліях: Франція була європейським гегемоном.

Фаза величі закінчилася розривом. Історичні факти (за Ш. Моррасом) прямо вказують на точку переходу: «Після того, як монархія впала, серце країни оголилося і Чужинець вже тричі заволодів столицею, серйозно загрожуючи їй навіть вчетверте. Якщо хтось шукатиме причину цього, він знайде її у парламентській демократії» [10, с. XI].

Демократія виступила пусковим механізмом знищення Франції. Вона привела до влади егоїстичних представників третього стану, котрі не мали ані уявлення про народний інтерес, ані навичок управління державою і які керувалися абстрактною ідеологією прав людини. Перебуваючи в полоні ілюзій, вони розпочали низку воєн, які суперечили стратегічним інтересам Франції. Так, Революція 1789 р. поклала початок конфліктам, які налаштували проти Франції коаліцію держав і знищили створений королями баланс сил. Аналізуючи історію країни, Ш. Моррас фактично протиставляє дві фази, розділені перехідним етапом революції: 987-1789 рр. – «часи Монархії, порядку і прогресу, коли...

територія та благоустрій зростали» [12, с.89], та 1789-19.. рр. – «доба спочатку консервативної, потім революційної анархії, коли уряди нищив армію та релігію, коли занепадали політична та фінансова могутність, – доба систематичного занепаду» [12, с.90].

В ідеології ФД доба Третьої республіки визначається часами занепаду національної спільноти. Зовнішньополітична ситуація відображає внутрішньополітичні процеси: соціологія французького суспільства свідчить про глибинні кризові явища. Такими члени ФД вважали алкоголізм населення, зменшення народжуваності, депопуляцію сіл, падіння рівня освіти, поширення атеїзму та загострення класової боротьби. Вони редукували появу соціальної кризи до республіканського режиму: «депопуляція та маразм стали логічними наслідками політичного режиму, протилежного інтересам країни. Саме так зазвичай і стається, коли уряд не відповідає ні духу народу, ні природі його найкращих елементів» [10, с.LXVII].

Ш. Моррас не визнав, начебто наприкінці XVIII ст. королівська влада у Франції перестала відповідати потребам французького народу. Він стверджував, що народ лишався відданим монарху, а революцію 1789 р. здійснила групою чужинців, що ненавиділи Францію і прагнули знищити її державність та культуру вищості. Ш. Моррас розрізняв серед змовників т.зв. «чотири стани», зазначаючи, що заздрість до цивілізаційної вищості Франції об'єднала євреїв, протестантів, франкмасонів і метеків (іноземців). Вороги Франції здійснили дев'ять диверсій. Вони «знищили національну династію – хребет держави; дезорганізували духовництво та знать; зруйнували робітничі корпорації; скасували привілеї та свободи міст і провінцій; встановили департаменти – фіктивні територіальні одиниці, що суперечать традиціям; переслідували католицизм; зменшили батьківську владу, що призвело до депопуляції; централізували управління; бюрократизували науку» [15, с.218].

Дев'ять диверсій мали за мету підірвати духовні сили Франції, а весь спротив унеможливило панування відданого їм політичного класу – республіканців [10, с.XX], що означало, начебто Республіка була режимом панування зрадників над чесними французами. Теорія національної зради державної верхівки стала потужним інструментом політичної боротьби: ідеологи ФД пояснювали всі соціальні проблеми змовою зрадників, мобілізуючи патріотів на боротьбу проти режиму. Члени ФД вдало каналізували народне незадоволення, скерувавши його проти Республіки. З метою посилення ненависті до режиму ФД користувалася поняттям занепаду національної спільноти, протиставляючи велич Франції королівської доби слабкості республіканської Франції. Надаючи викривлену перспективу історичного процесу Ш. Моррас і його люди переконували

народ, що монархія означає процвітання, республіка – занепад, а тому новий розквіт можливий лише за умов повалення Республіки, адже «прагнення на порятунок будуть порожніми, якщо не звернутись до великого трударя, до вічного творця французького відродження» [7, с.301] – до короля.

Заклики до реставрації монархії були основним елементом доктрини ФД, втім було б помилкою вважати її головною метою діяльності угруповання. Цей принцип дозволили ФД перш за все залучитися підтримкою претендента на трон герцога Орлеанського та мобілізувати до своїх лав нових членів, тобто це був стратегічний крок. Натомість серцевиною ідеологічної програми ФД був проект масштабних соціальних трансформацій, що були спрямовані на відродження французької політичної та культурної ваги. Аналіз цього проекту свідчить, що він передбачав створення такої французької спільноти, яка б була протилежною спільноті, сформованій модернізаційними процесами ХІХ ст.

Основою соціального проекту ФД було *заперечення лібералізму* в світоглядній, політичній, економічній та соціальній формах. На противагу ліберальній концепції вільної особистості доктрина ФД вважала незаангажований суб'єкт пізнання хибним винаходом просвітників і доводила, що «не існує жодного абстрактного Блага чи Краси... а «вільні уми» насправді сповнені забобонів і живуть серед химер» [18, с.288]. Заперечення абстрактного розуму, вільного від зовнішніх впливів, вважалось фікцією, спрямованою на ідеологічне обґрунтування свободи мислення індивіда, хоча насправді людина мислить лише в категоріях, визначених її соціальним буттям.

Згідно з соціальною теорією Ш. Моррасса, індивід існує лише як елемент соціальної групи (родини, професійного об'єднання, релігійної чи національної спільноти), де він отримує змогу розкрити свої здатності. Саме тому стосунки групи та індивіда накладають ситуацію іманентної нерівності, тобто індивід, який вступає до соціальної групи, повинен прийняти всі правила, що визначають режим її існування, інакше його просто не допустять до групи. Це заперечує ідею рівності, «індивід у групі, як і дитина в світі дорослих, не має права голосу, позбавлений всіх свобод і влади. Група, членом котрої він виступає, повністю звільнена від рівності – і немає жодних соціальних контрактів» [14, с.4]. Послугуючись теорією іманентної нерівності моррасизм заперечував лібералізацію суспільного життя і проголошене лібералами «звільнення індивіда від сил зовнішнього примусу» [23, с.165], що стали наріжним каменем соціальних стосунків французької спільноти. На противагу правам людини ФД захищала традиційні інститути – армію, церкву, сім'ю, чий вплив зменшувався внаслідок лібералізації соціальних норм.

Політичним вираженням лібералізму ФД вважала парламентську демократію, що стала основою республіканізму після 1876 р. Демократична держава начебто знищує підвалини

суспільства, розбещуючи його членів: «вони привчає громадянина до зручностей... тож він втратив почуття соціального, а інтереси його ближніх та спільноти не хвилюють його» [10, с.449]. Критика матеріальних здобутки лібералізації та модернізації була містком від політики до етики в доктрині ФД. Етика ФД вважала природу індивіда порочною, тож традиції та соціальні інститути відігравали роль запобіжника від гріха. Ш. Моррас стверджував, що надлишок вільного часу, покращені шанси індивідуального розвитку, матеріальні блага та принцип рівних можливостей розбещували нижчі верстви і занепадали заможні, породжуючи егоїзм і жадобу збагачення. Розбещені індивіди ігнорували свої соціальні обов'язки [14, с.119], що посилювало соціальну ентропію.

Соціальний проект ФД відзначало прагнення оповити індивіда соціальними структурами порядку. Звернення до релігії та підкреслений *клерикалізм* стали характерною рисою пропаганди ФД, яка набула акцентовано прокатолицького забарвлення. В результаті церква, яка зазнавала утисків з боку республіканської влади, перетворилася на союзника ФД, а «французький єпископат наповнювався друзями організації, тож у 1910 р. були чутки, начебто Моррас сам призначає єпископів» [29, с.35].

Орієнтація ФД на церкву мала кілька вагомих підстав. Можна виокремити дві ідеологічні причини прокатолицької позиції організації:

1. Інструменталізація релігії. У теорії ФД католицизм відігравав роль одного з елементів французької національної ідентичності. Звертаючись до успадкованого з Середньовіччя образу Франції – старшої дочки католицької церкви та до тісних зв'язків між інститутом монархії та католицизмом, Моррас стверджував, що відродження французької спільноти і реставрація монархії можлива лише за умов відродження релігійності французів. Моррас переконував, що римське папство закріпило на теренах Франції принесену римлянами юриспруденцію, культуру порядку, повагу до авторитету та класичне письмо [12, с.22] – основні чесноти класичної французької цивілізації.

2. Реконцептуалізація релігії. Католицизм розглядався ФД як вроджена форма спротиву впливу т.зв. чотирьох родин. Моррас проводив паралелі між революцією 1789 р. та Реформацією, адже і наслідком Реформації, і наслідком Революції був занепад Франції [15, с.312], а тому католицька релігія була способом порятунку від занепаду, що розглядало нову евангелізацією як один з кроків відродження французької спільноти.

На зближення ФД та Католицької Церкви великий вплив мала спільна антиліберальна та спільний антимодернізм. Починаючи з середини XIX ст. католицизм був резервуаром традиціоналістських цінностей: у 1864 р. папа Пій IX видав буллу *Syllabus errorum*, де розкритикував ідею прогресу, лібералізм та модернізацію. Лібералізм і сучасний світ визнавалися несумісними з християнським світобаченням, а тому заперечувалися [28].

Syllabus errorum обґрунтував боротьбу Церкви з індивідуалізмом та республіканізмом, які вважалися продуктами ліберального світогляду. У 1907 р. інший папа, Пій X, видав декрет *Lamentabili sane exitu*, який містив 65 закидів проти сучасного світу [6]. Католицизм виступав на захист родини, спільноти, влади чоловіка, поваги до авторитету та всього спектру моральних категорій (самозречення, скромність, набожність), які ФД ідентифікувала з власними цінностями і котрі організація була готова використати для протидії лібералізму.

Інструменталізація католицизму як форми антилібералізму, здійснюване ФД, засвідчило моррасистів протистояння з християнсько-демократичним рухом «Сійон», заснованим у 1899 р. М. Саньє. Діяльність останнього спрямовувалася на примирення католицизму та республіканізму на засадах всепрощення та представницької демократії, а соціально-політичним ідеалам «Сійону» були притаманні «мрії про братерську рівність, яка знищить рамки класової ієрархії, прагнення замінити владу моральним авторитетом і пропаганда співпраці представників усіх конфесій задля становлення соціального церковного ідеалу» [25, с.7].

«Сійон» проповідував соціальний ідеал, протилежний ідеалу ФД. Близький до ФД кардинал Барб'є зазначив з приводу «Сійону», що для духовних лідерів «у складні часи переслідування християнства, було б найвищою провинною віддатися звабливим обіцянкам індивідуалізму» [2, с.50], а Ш. Моррас, який до всього ще й нападав на особистість М. Саньє, наголосив, що справжній мир прийде до Франції лише за умови відновлення монархії, а не внаслідок перемоги ідеалістичних теорій [12, с.70].

Не зважаючи на спротив з боку ФД, ідеали «Сійону», що пропагували примирення між католиками та республіканцями – ідеали християнської демократії – почали здобувати підтримку серед католицької ієрархії у першій декаді ХХ ст. Член ФД отець Лью Фльош доволі щиро визнавав: «якщо їх не зупинити, республіку приймуть навіть бретонські священики» [29, с.66], тож переслідуючи за мету знищення суперника, ФД розпочала жорстку боротьбу. Широкі зв'язки ФД з Римом сприяли публікації 25 серпня 1910 р. папського листа в якому понтифік засудив «Сійон» за політичну діяльність. Після папської заборони християнські демократи Франції втратили вплив, і велика частина католиків поступово влилася до ФД.

Такий важливий елемент програми ФД з перебудови французького суспільства як *децентралізація*, також мала антиліберальну складову. Децентралізація розглядалася як антипод бюрократичному централізму республіканського режиму. Особливу роль у децентралізації повинне було відіграти делегування ширших прав історичним регіонам. У регіоні теоретики ФД вбачали базовий елемент т. зв. реалістичної політики. Регіон

окреслював певну територію зі сталими історичними зв'язками, що мав особливий характер традицій, побуту та ментальності населення. Регіон означав територіальну соціальну структуру, об'єднану культурно та економічно. Згідно з доктриною ФД такі відмінні регіони як Бургундія, Бретань, Прованс поєднувалися у вищу культурну формацію, Францію, і це робило країну найбільшою потугою континенту. Регіон також означав специфічну соціальну структуру в рамках якої індивід займався своїми професійними обов'язками, а тому він мислив своє буття та свій матеріальний інтерес в межах регіону. Активне соціальне, економічне та культурне життя дозволяло індивідам досягати самореалізації в рамках регіону, тому він вважався резервуаром формування еліт, які паралельно втілювали на національному рівні свої практичні знання і навички, набуті під час суспільно корисної діяльності в регіоні [11]. Регіон, доводили теоретики ФД, був формою природної організації Франції.

Натомість революція 1789 р., впроваджуючи ідею знищення соціальних груп, провела адміністративно-територіальну реформу і знищила регіони, замістивши їх департаментами. Пропаганда ФД стверджувала, що поділ на департаменти був свідомим проектом, спрямованим на руйнування традиційного способу життя [17, с.344], адже республіканці прагнули, аби молоді та енергійні люди виїжджали до Парижу та поповнювали клієнтуру республіканців-демагогів. Але з економічної та культурної точок зору надмірна централізація призвела до знесилення країни, що перетворилася на придаток до столиці. ФД закликала децентралізувати Францію, оскільки для того, щоб «паралізована надлишком набутих функцій, держава почала виконувати свої основні завдання, треба заохочувати розвиток асоціацій, які унеможливають втручання держави до непритаманних їй сфер» [19, с.815].

Було б помилково проводити паралелі між проектом децентралізації ФД та сучасними заходами, що провадяться задля збільшення економічної та культурної ролі регіонів та надають регіонам широкі адміністративні повноваження. Навпаки, програма ФД не передбачала зменшення адміністративних функцій держави чи передачі повноважень на нижчі рівні: децентралізація означала перш за все відродження місцевих осередків соціально-економічної активності, «суто територіальною вона мала бути впроваджена у невеликій мірі – її основним покликанням було оживити автономність церкви, університетів, професійних синдикатів тощо. Ці органи отримали б право приймати рішення лише в тій мірі, в якій би це не суперечило загальнодержавному інтересу» [24, с.125]. Ця означає, що пропаганда децентралізації була перш за все формою демонстративного спротиву офіційному курсові республіканського уряду, – тактикою із залучення регіональних еліт, незадоволених концентрацією економічного, культурного та

політичного життя в Парижі, до лав організації. Водночас, вона була формою дискурсивного захисту традицій, адже підтримувала регіональну культуру та звичаї.

Проект ФД передбачав перебудову Франції задля створення антиліберального, клерикального та децентралізованого суспільства, просякненого жорсткими ієрархізованими структурами. Організована подібним чином, Франція могла б протистояти конкурентам на зовнішньополітичній арені. Однак у XVII ст., в добу найбільшої величі, Франція була антиліберальною, клерикальною та децентралізованою, і тим не менше вона занепадала. Фундаментальною причиною занепаду була діяльність т.зв. чотирьох родин – чужинців, які свідомо знищили її. Враховуючи магістральний вплив чужинницького фактору, проект ФД був сповнений *ксенофобії*, яка об'єднувала всі елементи доктрини в загальну програму.

Ідеологія ФД вважала представників всіх інших держав, інших релігій, інших етносів як ворогів французької національної спільноти. Розглядаючи не-французів з есенціалістської перспективи теоретики ФД стверджували, що ті існують лише аби нищити добробут французів. В цій концепції ворожого співіснування особливу небезпечними вважалися чужинці, які спромоглися проникнути всередину французької спільноти – мігранти, етнічні та релігійні меншини. Їхній згубний вплив необхідно було нейтралізувати. З цією метою Ш. Моррас пропонував встановити «нагляд за метеками, подібний до того, який був адаптований в Афінах, бо Франція повинна захистити власну спільноту від нових категорій громадян» [8, с.56]. Проводячи аналогії з античною добою, Ш. Моррас заперечував політику натуралізації та надання повних громадянських прав іноземцям, яку здійснював республіканський уряд, адже іноземні громадяни завжди були елементами другого рангу і вони повинні були лишатися такими у своїх правах

Поразка у франко-пруській війні 1871 р. і дипломатичні ускладнення XX ст. (Танжерська криза 1905-1906 рр., Агадирська криза 1911 р.) особливо підживлювали германофобський елемент пропаганди ФД. Німеччина уособлювала Чужинця, ворожого представника іншої культури, котрий шкодить Франції та прагне знищити її. Саме з Німеччини «прийшли до Франції дух політичної та релігійної анархії» [13, с.49], а вплив німецької культури та філософії приніс «скалічене розуміння порядку та геній нижчої якості. Через Революцію, Женеву та Жан-Жака проникли у Францію германізм, дебіломанія та істеричний анархізм Сходу» [15, с.159]. Подібні фантазми Ш. Морраса яскраво ілюструють його ставлення до чужинців, квінтесенцією яких став ненависний конкурент на зовнішньополітичній арені.

Антилібералізм, клерикалізм, децентралізація та ксенофобія, основні елементи ідеології ФД, повинні були протидіяти згубному впливові модернізаційних процесів, що

спричинили занепад французької спільноти. Втім доктрина ФД не була суто реакційною та консервативною, адже мала кілька відмінностей від легітимізму початку XIX ст. та консервативних доктрин Ж. де Местра та Л.-А. де Бональда. Низка елементів доктрини ФД засвідчує анахронічне розуміння монархії, тобто дискурсивне надання їй рис не притаманних їй з точки зору об'єктивного історизму. Знаковими є п'ять рис французької монархії, які Ш. Моррас вважав її особливими характеристиками [10], а котрі тим не менше є анахронізмами. Відтак їхнє застосування розкриває стратегічне ідеологічне налаштування самого Ш. Морраса. Цими рисами були:

- *Ідея національної єдності, котрою був стурбований монарх.* Національна ідея була продуктом історичного розвитку і оформилася лише у XIX ст. [1]; очевидно, що французькі монархи діяли в інтересах правлячого дому, а відтак і в інтересах держави, однак ці дії в жодній мірі не переслідували єдності національної території.

- *Децентралізація монархічної держави.* Попри твердження Ш. Морраса, децентралізація не була механізмом державного адміністрування монархії. Це був перш за все наслідок феодальних відносин, який монархічна влада знищила, як тільки стала достатньо сильною в добу абсолютизму.

- *Соціальна мобільність і заохочення індивідуальних досягнень.* Згідно з науковими дослідженнями, традиційне суспільство, яким була Франція за часи королів, не заохочувало персональних заслуг, керуючись перш за все становими принципами [21, с.104; 22, с. XXII], а соціальна мобільність гальмувалася становими бар'єрами. Виокремлення цих рис показує погляд інтерпретатора, що накладає на об'єкт цінності власної епохи.

- *Монархічна критика капіталізму як системи панування міжнародного капіталу та протидія згубним впливам демократії, котру здійснював король.* Ці два останні пункти є відверто анахронічними, адже і міжнародний капіталізм, і демократія розквітли у XIX ст. – після падіння французької монархії.

Уявна соціальна роль монарха в ідеології ФД відрізнялася від справжньої, історичної: Ш. Моррас і його послідовники представляли монарха як уособлення національної спільноти, як її втілення у всій сукупності функцій – військових, дипломатичних, судочинних і законодавчих [9, с.94]. Нація виступала предметом виробництва монаршої волі, об'єктом творення, що пояснює першочергову роль монарха у справі відродження Франції: французька спільнота була еманациєю волі монарха, тож лише монарх долучить її до вітальних джерел ідентичності. Тлумачення ролі монарха, запропоноване доктриною ФД, було новаторським і оперувало перш за все новітніми політичними концепціями початку XX ст. про спільноту як органічне ціле, пов'язане з формотворчою волею вождя.

Можна стверджувати, що доктрина ФД поєднувала соціальний традиціоналізм і політичний модернізм. Джерелом цього синтезу було поняття занепаду спільноти. Відкидаючи соціальні модернізаційні процеси, які роз'єднали Францію внаслідок чого вона «не знає, надати перевагу Трикутнику чи Хресту, приватній власності чи суспільному благу, індивідуальним фантазіям чи загальним законам, робітникам чи патронату, жінкам чи чоловікам» [9, с.76], ФД пропонувала об'єднати спільноту політико-символічними механізмами через звернення до вождя, що передбачало використання ультрасучасних (станом на початок ХХ ст.) політичних концепцій з реакційною метою. Синтез модернізму та реакціонізму в ідеології ФД був одним з перших прикладів ідеології інтегрального націоналізму, які стануть визначальним фактором європейської політичної сфери у 20-40 рр. ХХ ст. У французькому випадку становлення ідеології інтегрального націоналізму зазнало значного впливу поняття занепаду національної спільноти.

Список використаних джерел

1. B. Anderson, *Imagined communities : reflections on the origin and spread of nationalism*. – L.: Verso, 1983. – 160 p.
2. E. Barbier, *Les erreurs du “Sillon” : histoire documentée*. – Paris-Poitiers : Lethileux-Blais et Roi, 1906. – 380 p.
3. A. de Benoist, *Charles Maurras et l'Action française*. – Niherne : Ed. BCM, 2002. – 232 p.
4. F. Huguenin, *À l'école de l'Action française : un siècle de vie intellectuelle*. – Paris : Éditions Jean-Claude Lattès, 1998. – 637 p.
5. B. Jenkins, “L'Action française à l'ère du fascisme : une perspective contextuelle” // *Le Mythe de l'allergie française au fascisme*. – Paris : Albin Michel, 2003. – 107-155 p.
6. L'encyclique “Pascendi dominici gregis” et le décret “Lamentabili sane exitu”. Texte latin et texte français suivis d'une Table alphabétique dressée par Elie Blanc. – Lyon: Librairie Catholique Emmanuel Vitte, 1907. – 124 p.
7. Ch. Maurras, “Le Prince et l'avenir” // *L'Action française : revue bimensuelle*. – V. XXV. – No. 184. – 15 Février 1907. – 301-308 p.
8. Ch. Maurras, “Les Monod peints par eux-mêmes” // *L'Action française : revue bimensuelle*. – 2 année. – No. 10. – 1 Janvier, 1900. – 48-78 p.
9. Ch. Maurras, *De la colère à la justice*. – Genève : Éditions du Milieu du monde, 1942. – 254 p.
10. Ch. Maurras, *Enquête sur la monarchie*. – Versailles : Bibliothèques des œuvres politiques, 1928. – 615 p.
11. Ch. Maurras, *L'Idée de la décentralisation*. – Paris : Nouvelle Librairie Nationale, 1898. – 125 p.

12. Ch. Maurras, *La Démocratie religieuse*. – Paris : Nouvelle Librairie Nationale, 1921. – 507 p.
13. Ch. Maurras, *La Pape, la guerre et la paix*. – Paris : Nouvelle Librairie Nationale, 1917. – 272 p.
14. Ch. Maurras, *Mes idées politiques*. – Paris : Librairie Arthème Fayard, 1937. – 295 p.
15. Ch. Maurras, *Quand les Français ne s'aiment pas : chronique d'une renaissance*. – Paris : Nouvelle Librairie Nationale, 1916. – 398 p.
16. P. Mazgaj, *The Action française and revolutionary syndicalism*. – Chapel Hill : University of North Carolina press, 1979. – 281 p.
17. G. Montclas, "A la recherche des traditions" // *L'Action française : revue bimensuelle*. – 2 année. – No. 16. – 15 Février, 1900. – 331-349 p.
18. L. Moreau, "Tradition française et raison humaine" // *L'Action française : revue bimensuelle*. – V. XXII. – No. 166. – 15 Mai, 1906. – 287-305 p.
19. L. Moreau, "Une politique réaliste" // *L'Action française : revue bimensuelle*. – 2 année. – No. 32. – 15 Mai, 1900. – 814-828 p.
20. E. Nolte, *Three Faces of Fascism: Action Française, Italian Fascism, National Socialism*. – N. Y. : Holt, 1966. – 596 p.
21. T. Parsons, N. Smelser, *Economy and society: a study in the integration of economic and social theory*. – Glencoe, Ill.: Free Press, 1956. – 322 p.
22. H. Perkin, *The Rise of Professional Society*. – L. ; N. Y. : Routledge, 2002. – 604 p.
23. "Programme de Belleville" // *Les doctrines des Congrès ouvriers de France*. – Paris : Plon et Cie, 1880. – 160-166 p.
24. A. Segard, *Charles Maurras et les idées royalistes*. – Paris : Arthème Fayard et Cie, 1919. – 283 p.
25. J. Serre, *Les "Sillons" et l'Action française*. – Paris : Éditeur Henry Falque, 1911. – 70 p.
26. A. Siegfried, *Tableau politique de la France de l'Ouest*. – Imprimerie nationale Éditions, 1995. – 636 p.
27. Z. Sternhell, *La droite révolutionnaire : les origines françaises du fascisme*. – Paris : Fayard, 2000. – 436 p.
28. *The Year of Preparation for the Vatican Council Including the Original and English of the Encyclical and Syllabus, and of the Papal Documents Connected with its Convocation*. – L. : Burns, Gates, and Co., 1869. – 146 p.
29. E. Weber, *Action Française: royalism and reaction in twentieth-century France*. – Stanford: Stanford University Press, 1962. – 576 p.

Гомза И. А.

Влияние идеи упадка национального сообщества на идеологию интегрального национализма: случай «Французского Действия»

Обвиняя либеральную республику в упадке национального сообщества, идеологи «Французского Действия» обосновывали необходимость глубокого социального переустройства. Характер предложенных реформ был подчеркнута антилиберальным. Однако логика преодоления упадка предопределила отход от реакционного монархизма XIX в., вследствие чего идеология «Французского Действия» соединила социальный традиционализм и политический модернизм.

Ключевые слова: интегральный национализм, Моррас, антилиберализм

Gomza I. A.

The National Community Decay Idea's Impact on Ideology of Integral Nationalism: the Case of Action Française

Blaming the French liberal republic to be the principle reason of national community decay, the Action Française ideologues grounded some structural social transformations. The reforms they proposed were clearly anti-liberal. Nevertheless seeking to overcome the national community decay, they adopted a political doctrine different from the nineteenth century reactionary monarchism, combining social traditionalism and political modernism.

Key-words: integral nationalism, Maurras, anti-liberalism